

Ilkka Levä

Pelon ja toivon aika – Rento johdatus 1970-lukuumme

Kimmo Rentola, Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Helsinki: Otava 2005. 528 s.

Ollessani eräänä menneenä vuotena Äänekosken sarjakuvaseuran jokakeväsissä kuulakarnevaaleissa eräs seuran jäsen totesi tilaisuuden luonteen sanoen jotenkin tähän tapaan: “Miten näin mitättömän tilaisuuden voi saada kuulostamaan niin uskomattoman hienolta kuin lehtijutuissa?” Tässä kyseinen monilahjakuus osui naulan kantaan myös historian tutkimuksen suhteen. Monesti tavallinen kansalainen ei edes huomaa kun muutoksen pikajuna jo on mennyt. Joskus taas muutos osuu kohdalle niin välittömässä muodossa, ettei sen kanssa haluaisi kukaan olla kanssakäymisessä. Jostain tällaisesta oli kysymys suurlähettiläs Aleksei Beljakovin pikavisitissä Suomeen 1970-71. Historian tutkijoiden tehtävänä taas on “paljastaa” menneen ääriviivat ja moniulotteistaa kuva, josta jokaisella on aikalaisnäkökulmansa ja oma totuutensa. Miksi siis jättää tehtävä yksin sosiologeille, kun historioitsija voi myös tehdä sen. Ja dosentti Kimmo Rentolan teksti todella tekee oikeutta lähihistorian moninaisuudelle. Se on yhtäaikaan lukijaa viihdyttävä, mutta silti asiallinen ja tiukasti argumentoiva esitys mahdollottoman taitamisesta ja Neuvostoliiton projektin osittaisen epäonnistumisen armollisuudesta meille suomalaisille.

Rentolan mukaan Beljakovin tehtävä oli alun alkujaan lähes mahdoton. Hänen piti yhdistää SKP ja muuttaa sen politiikkaa “terävämpään” suuntaan. Puolueen tuli edelleen toimia hallituksen “johtavana voimana” jonka kanssa demarit olisivat pakotettuja liittoutumaan, jotta he säilyttäisivät salonkikelpoisuutensa itäisen isoveljen silmissä. Muutokseen sisältyi paradoksi alun alkaen: sen piti olla peruuttamaton (Suomi sosialismiin!), mutta tapahtua pitkänä prosessina. Koska kehityksen tuli olla vääjäämätöntä, ei kukaan voisi sitä vastustaa, ideoitin Moskovan suurella torilla. Kyse oli siis pikemminkin “hiipivästä sosialismista” eikä kommunismin ilmestyksenomaista saapumista kuin suuressa kirjassa ikään.

Mikä sitten kaatoi Beljakovin projektin? Vastauksia Rentola tarjoilee monia (kuten hyvän historiantutkijan kuuluukin), mutta eräs niistä lienee tärkein. Neuvostoliitto kärsi vuoden 1968 jälkeen Prahan kevään tuottamaa krapulaa ja maan edustajien toiminta perustui tietyssä mielessä tyyppiselle venäläisen mentaliteetin ongelmanratkaisuyritykselle: “Brežnevin Neuvostoliitto oli Potjomkinin maa.”

Kaikki näytti siltä kuin olisi pitänyt, ja se riitti. Kokemus oli etäännyntynyt liian kauaksi ihanteesta, eikä se riittänyt.

Mistä projekti sai alkunsa? Rentolan mukaan juuri reaktiot Tšekkoslovakian miehitykseen saivat neuvostojohdon kokeilemaan Suomen suunnalla. KGB:n suhdeverkostoa oli ryhdytty pikku hiljaa laajentamaan joskus 1960-luvun puolivälissä ja se toimi jo 1986 “moitteettomasti” idän suunnalta sitä katsottaessa. Uskottiin kuitenkin tilanteen huononevan, jos mitään ei tehtäisi (ellei siis oltaisi aktiivisempia ja pidettäisi suhdetta “kuumana”). Samaan aikaan omnipotenssi otti valtaa neuvostojohdossa, eikä uhkapelin onnistuminen Prahan suunnalla edesauttanut realiteettitestausta. Tietynlainen status quota säilyttävä arkirealismi sai väistyä sisäisten juonittelujen tuottamien vainoharhojen seurauksena. Vanhempien ikäluokkien mieleen hiipi Suomessa vallankumous skenaariot vuosilta 1905, 1917, (1930) ja 1948. “Sitä sen jälkeen aina uumoiltiin: isot lakot, väkeä kaduilla, jopa punakaarteina, suuren idän varjo kaiken yllä.”

Teoreettisesti ilmaisten Suomessa itäisessä liikehdinnässä oli kyse ruumiinmuistiin kirjoittuneesta kollektiivisesta kokemuksesta: menneestä meissä. Historian “lihallsuudestamme” muistuttavasta kärsimyksestä. Tätä koetettiin symboloida olemassaolleen luokkarakenteen (eli geopolitiikan ja talouden tuottaman sosiaalisen organisoitumisen tavan) pohjalta. Seurauksena oli kriisitietoisuuden kasvu, joka joillekin lauloi viimeisen vapautuksen laulua ja toiselle mollivoittoista luopumisen sanomaa. Ja pohja tuntui pettävän: lapset eivät toimineetkaan vanhempiensa toiveiden kantajina. Reaktio lapsiin oli niin jyrkkä juuri fantasian konkreettisuuden takia. Heidän tuli panna toimeen se mistä rintamalla ja kotijoukoissa nuoruutensa hukanneet isät ja äidit eivät voineet itselleen edes haaveilla. Suomi oli tuomittu kasvamaan. Kansallinen ihanne kompromettui ja välineellistyi. Enää saattoi vain pelata ja toivoa onnistuvansa. Mutta hinta oli hirvittävä: ihanteet ajettiin umpikujan ja teknologisesta kehityksestä tehtiin ihanteeton ihanne jälkitekolliselle ajalle. Se, että demarit ovat kiistäneet kumouksen uhan kertoo jotain sen todellisuudesta. Aihe on niin arka, että se pitää kieltää. Mutta pois painetuille kielloille käy kuten katteettomille toiveille, niiden ylläpitämiseen uhrattu energia loppuu ja kaikki tulee näkyviin: ei samanlaisena, mutta muuttuneena, ja silti kuvan menneestä antavana, kuten Rentola osuvasti kirjassaan esittää. Prahan kevään trauma intensifioi ajan. Elettiin pelon ja toiveen aikoja. Hetken verran oli ajateltavissa, että vanha palaa: sekä hyvässä että pahassa. Jopa “kyyninen realisti” Mauno Koivistokin itki niin, ettei tietä tahtonut nähdä. Mutta vain hetken. Ja sitten tuo hetki oli ikuisesti mennyt. Ei ollut aikaa itkeä, kun piti selvitä pahimmasta. Jotain jäi kuitenkin käsittelemättä. Selvimmän viitteen ajan traumaattisesta tunkeutuvuudesta ihmisten tajuntaan antoi “kansallisen isän” eli vanhemman valtiomiehen, Urho Kekkosen reaktiot valtaukseseen. Häneltä katosi “pohjaluokku”, jolla

hän oli seisonut. Nyt joutui siis seisomaan ilmassa. Merkitykset leijuivat ja intensiteetti veti voimakkuudellaan puoleensa. Narsistinen loukkaus osoitti oman pienuuden ja mitötäi minuuden jatkuvuuden. UKK myös puhui “olemattomuuden” ja “turtumuksen” ajasta. Ei ollut kiinnekohtaa tai tarkoitusta. Intensiteetin tuottaman voimakkaan tunnekokemuksen eli “syvän järkytyksen” sivustalla luumi lamauttava merkityksettömyys.

Miten kaikki raukesi? Beljakov pelasi väärää hevosiä tukeutuessaan vähemmistöön. Näin paalutettiin 1970-lukulaisuus. Äänekäs vähemmistö sai tehtäväkseen tuoda tämän jälkeen enää jälkijättöisessä vallankumousromantiikassaan julki koko kansalle sen minkä kaikki jo tiesivät. Uusi oli aukeamassa elintason leventyessä koskemaan keskiluokkaa, joka eli omaa elämäänsä talouden nousussa muutamasta takaiskusta huolimatta (öljykriisi, hätätilahallitukset ja lama). Vallankumous hiljeni pysähtyneisyydeksi. Ja rauhantankit jyrisivät yrmysti suurella torilla suurine falloksineen muistuttaen isäntien suuruudesta – nyt, aina ja iankaikkisesti.

Mutta historian viekkaus on suunnitelmia suurempaa. Jotain jää aina yli, joka uhmaa suunnittelua. Jotain hallitsematonta, joka purkautuu – aina jotenkin. Virkaehtojujakan jälkiselvittelyt merkitsivät Beljakovin projektin laajemman version raukeamista. Ja tähän Beljakov jumitti itsensä. Hän ei tajunnut antautua tilanteelle, vaan ryhtyi tiukentamaan toimintaansa. Ja se sai Moskovan reagoimaan. Beljakov sai lähteä, kun hänen toiminansa edellytykset olivat muuttuneet. Sen jälkeen vain seliteltiin, ettei mitään oikeastaan ollut tapahtunutkaan. Mutta yhteistyö kyllä säilyi ja yhteisymmärrys, josta saa hyvän kuvan lukemalla Suojelupoliisin raportteja ajalta. Ei liene sattumaa että kyseistä laitosta oltiin sulkemassa 1970-luvun alkuvuosina.

Rentolan kirjassa on myös jännää se, miten voimakkaasti nuoriso Neuvostoliiton tarjoamaan kaukaiseen aggressoriin turvasi kun suhde sen omiin aggressoreihin (isien sukupolveen) oli epäonnistunut 1960-luvun lopussa. Rentolan suurin oivallus ja tarinaan sisältyvä “historian viekkaus” Suomen nuorisossa tiivistyy tähän liittyen yhteen kuvallitteen kuvaan ja sen tekstiin. Kuva esittää SKP:n johtohenkilöitä ja siihen liittyvässä tekstissä todetaan: “Historian arvoituksellista viekkautta osoittaa, että nämä nuoret älyköt ja eläväiset koululaiset panivat toivonsa puolueeseen, jota johtivat tämännäköiset miehet: Ensio Laine, Markus Kainulainen, Taisto Sinisalo, Aarne Saarinen, Arvo Aalto ja Erkki Kivimäki.” Rentolan lopputoteamukseen siitä, miten Suomi on aina ollut “toteutumattomien katastrofien maa” tiivistyykin jotain keskeistä Suomen poliittisesta historiasta (ja jotain valuu senkin yli). Maatamme on hallittu sen 1800-luvulle ajoittuvasta keksimisestä lähtien snellmannilaisten perinteiden hengessä: eliitti on aina tiennyt mikä rahvaalle on hyväksi ja kyse on yleensä ollut siitä, miten rahvas on taivuteltu (sen

tietämättä, tai sitä mukaillen) tämän kriisitietoisuutta edellyttävän “välttämättömyyden hyveen” taakse. Rentolan massiivinen työ kantaa hedelmää useiden historiallisten assosiaatioiden kautta, joita kirja tarjoaa lukijalleen. Suosittelen kirjaa kaikille lähihistorian värikkydestä kiinnostuneille.

Ilkka Levä valmistelee väitöskirjaansa poliisikulttuurin psykohistoriasta Helsingin yliopiston historian laitoksella.